

การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่ม
ชาติพันธุ์ไทใหญ่ หมู่บ้านแพมบก อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน*
Cultural Tourism Management through the Participation of TAI-YAI
Ethnic Group in Pambok Village, Pai District, Mae Hong Son Province

สัญญา สะสอง¹, ชุตินันต์ สะสอง² และบุศรา นิยมเวช³

Sanya Sasong, Chutimun Sasong and Busara Niyomves

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่¹

สาขาวิชาการจัดการการค้าชายแดน วิทยาลัยแม่ฮ่องสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่²

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง³

Faculty of Humanities and Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

Mae Hong Son College, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

Graduate School Ramkhamhaeng University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: suriyasuriyong@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และเสวนากลุ่มย่อยกับกลุ่มประชาสังคม จำนวน 50 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก และเพื่อหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก

ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านแพมบก มี 2 ลักษณะ คือ 1) ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต แนวคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทใหญ่ที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือ การมีรูปแบบชีวิตที่เรียบง่าย มีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีผสมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแบบไท และ 2) ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ หอเจ้าเมือง วัด สะพานไม้ไผ่ไขว้เสื่อ การตั้งบ้านเรือน และการแต่งกาย โดยรับเอาวัฒนธรรมมาจากประเทศเมียนมา ส่วนประเด็นการหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

*ได้รับบทความ: 17 กุมภาพันธ์ 2563; แก้ไขบทความ: 16 มีนาคม 2563; ตอรับตีพิมพ์: 18 มีนาคม 2563

Received: February 17, 2020; Revised: March 16, 2020; Accepted: March 18, 2020

ผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก พบว่า ได้แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3 ด้าน คือ 1) ส่งเสริมอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ในทุกมิติ โดยการเน้นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม มีการรักษาประเพณีตามความเชื่อดั้งเดิม ส่งเสริมประเพณีทางพระพุทธศาสนา มีการแต่งกายด้วยชุดไต 2) สร้างจุดเช็คอินสะพานไม้ไผ่โขกโก้ ชุมชนร่วมกันปรับปรุงสะพานโขกโก้สำหรับเป็นจุดเช็คอิน สร้างร้านอาหาร ร้านกาแฟและเครื่องดื่มไว้บริการนักท่องเที่ยว เก็บบัตรผ่านสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และตั้งตู้รับบริจาคสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 50 และ 3) จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานด้านต่างๆ เช่น คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน คณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมไต คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น เพื่อให้เกิดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจน เกิดการบริหารชุมชนแบบกระจายอำนาจ และมีการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรมเด่นชัด

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม; การมีส่วนร่วม; ชาติพันธุ์ไทใหญ่

Abstract

This study is a participatory research using in-depth interview and a civil society group discussion of 50 people. This research aims to analyze cultural tourism resources of Baan Pam-Bok and to find model to manage cultural tourism of Tai-Yai ethnic group.

The finding reveals that: cultural tourism resources of Pam-Bok community combines with two categories. 1) Intangible cultural tourism resources like way of life, idea, culture, traditions, and Buddhism with spiritual belief. 2) Tangible cultural tourism resources like village guardian shrine, temple, Kho-Gu-Soh bamboo merit bridge, house settlement, and Shan style of traditional attire. The process of managing cultural tourism in Pam-Bok Tai-Yai ethnic group and be done in three aspects; 1) promoting the Tai-Yai identity in all dimensions like supporting Buddhism ceremonies and dressing with Tai-Yai costume. 2) Setting up a check-in spot at Kho-Gu-So bamboo merit bridge, providing food and drinks services in a form of unique style of restaurant, charging admission fee from foreign tourists, and setting up donation box for Thai tourists. These may create about 50 percent of village's tourism income. 2) Forming groups to help manage the cultural tourism community such as village management committee, Tai-Yai cultural preservation committee, cultural tourism management committee, etc. This creates clear job responsibilities and spreads the authorities to small sections in the community which

concretely and effectively drives Baan Pam-Bok community tourism.

Keywords: cultural tourism management; participation; TAI-YAI ethnic group

1. บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเดินทางเพื่อสัมผัส และการเข้าร่วมใช้ชีวิตแบบเก่าๆ ที่กำลังจะสูญหายไปบางท้องถิ่น เพื่อให้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงประวัติ ความเป็นมา การดำเนินชีวิต ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของตน เช่น การแสดงศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และงานเทศกาลต่างๆ การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวสวน และชาวนา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ถือเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่สำคัญ ทำให้นักท่องเที่ยวอยากเข้าไปชมศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เพื่อศึกษาหาความรู้และพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่แสดงออกมาด้วยความสนใจ คือ ชอบเที่ยวชมเมืองโบราณ อาจจะเดินชมเมืองหรือนั่งรถเที่ยวชมตามเส้นทางสัญจร และผ่านบริเวณสำคัญของเมือง เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของคน การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน หรือการเข้าไปชมการละเล่นพื้นเมือง ไปชมขบวนแห่งานเทศกาล อาจจะเป็นการจัดแบบถาวรหรือจัดเป็นครั้งคราวเป็นสิ่งที่สร้างความสนใจให้นักท่องเที่ยวอยากเข้าไปชม (ชุมพล รอดแจ่ม, 2555)

หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 4 ประการคือ 1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรม ในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น 2) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตน และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยว ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก และการขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น 3) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และ 4) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของ ชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2550)

สำหรับเกณฑ์การพิจารณาแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีลักษณะดังนี้ คือ 1) ความยั่งยืนในด้านต่างๆ (1) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ ความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงในพื้นที่ของการท่องเที่ยวเพื่อทำการรักษาทรัพยากร ไม่ให้เกิดผลกระทบด้านลบแก่สิ่งแวดล้อม (2) ด้านสังคม คือ สังคมจะต้องมีความยั่งยืน โดยชุมชนจะต้องมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเอง

ได้ (3) ด้านวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวจะต้องไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมนั้นมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม หากวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลให้สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน (4) ด้านเศรษฐกิจ คือ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวควรมีการจัดการอย่างเหมาะสม การกระจายรายได้ควรกระทำอย่างทั่วถึง ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจได้จากความเป็อยู่ของคนส่วนใหญ่ในสังคม 2) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การตระหนักรู้และเข้าใจในการท่องเที่ยวว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรในฐานะนักท่องเที่ยวเพื่อไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยว เจ้าของพื้นที่ควรมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการที่เหมาะสม 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การที่คนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ควบคุมการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน รวมถึงการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนต่อไป (Mowforth and Munt, 1998)

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้รับความสนใจเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยว และมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวการจัดการท่องเที่ยวชุมชน เน้นการรักษารูปแบบอัตลักษณ์ที่เป็นความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน โดยผ่านการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นด้วยเหตุนี้ ทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในจังหวัดร่วมกันผลักดันขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม มีการสำรวจ ประชุม อบรม สัมมนากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มมัคคุเทศก์ กลุ่มผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยว กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อแสวงหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด แต่ที่ผ่านมาหน่วยงานแต่ละฝ่ายที่เข้ามาดำเนินการยังมีการประสานความร่วมมือไม่ครบทุกภาคส่วน และส่วนมากมีลักษณะต่างฝ่ายต่างทำโดยไม่ได้เชื่อมโยงให้สอดคล้องกัน ทำให้แนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังไม่เกิดผลเป็นรูปธรรมที่เด่นชัด และไม่เชื่อมโยงครอบคลุมทุกอำเภอทั่วทั้งจังหวัด

คณะผู้วิจัย จึงได้ลงพื้นที่วิจัยในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มีการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเองและมีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมของกลุ่มตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของพลังประชาสังคมทุกภาคส่วนในชุมชนในการร่วมกันขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชนแพมบกต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบกอำเภอลาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ (Primary Data) และแหล่งทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี ได้แก่ การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Study) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก การเสวนากลุ่มย่อย (focus group) และการสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านแพมบก อำเภอลาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ประกอบด้วย ประชาชนผู้มีปัญหาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มตัวแทนคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจงจากประชากรที่พร้อมร่วมปฏิบัติการวิจัย จำนวน 50 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การเสวนากลุ่มย่อย และการสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วม และด้านวัฒนธรรม จำนวน 3 ท่าน คือ (1) ดร.อารีย์ บินประทาน (2) ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และ (3) อาจารย์เสกสรร ท้าวทุมมา ตรวจสอบเครื่องมือและมีค่า IOC ของแบบสัมภาษณ์โดยรวมที่ 0.91

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึกและเสวนากลุ่มย่อย คณะผู้วิจัยสัมภาษณ์และเสวนากลุ่มย่อยกับประชาชนผู้มีปัญหาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มตัวแทนคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 50 คน เพื่อวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและร่วมกันหาแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของพลังประชาสังคมทุกภาคส่วน

- 3.2 การสำรวจพื้นที่ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้มาตรฐาน และได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวและผู้สนใจโดยทั่วไป

- 3.3 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ คณะผู้วิจัยรวบรวมและสังเคราะห์งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว รวมถึงเอกสาร หนังสือ ตำรา และแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์ ประมวลสรุป และจัดทำรายงานตามข้อมูลการสัมภาษณ์ การเสวนากลุ่มย่อย การสำรวจ และเอกสารหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ประเมินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์แต่ละประเด็น โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อสรุปสังเคราะห์ นำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบกต่อไป

4. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่หมู่บ้านแพมบก อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

ประเด็นวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก พบว่าทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนแพมบก แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต แนวคิด ความเชื่อและวัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทใหญ่บ้านแพมบกที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือ การมีรูปแบบชีวิตที่เรียบง่าย อาศัยอยู่ตามเชิงเขา ใกล้แหล่งน้ำทำอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ปลูกข้าว ปลูกถั่ว เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และหากินโดยการเก็บของป่า มีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีเจ้าเมือง ผีบรรพบุรุษ มีการก่อตั้งหอเจ้าเมือง และทำพิธีเซ่นสรวงบูชาในระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคมเป็นประจำทุกปี ซึ่งผีเจ้าเมืองถือว่าเป็นผีที่มีอำนาจ สามารถให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ได้ จึงต้องกราบไหว้บูชาเพื่อให้ท่านปกป้องคุ้มครองดูแลชุมชนให้อยู่ดีมีสุขและเจริญรุ่งเรืองสืบไป นอกจากความเชื่อเรื่องผีแล้ว ชาวไทใหญ่บ้านแพมบกยังมีความนับถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีวัดประจำหมู่บ้าน 2 วัด คือวัดบ้านแพมบก (วัดบ้าน) กับวัดพุทธอุทยาน ห้วยคยาศิริ (วัดป่า) ชาวแพมบกมีการทำบุญตักบาตรและจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นประจำ ถือเป็นหน้าที่ของชุมชนในการร่วมกันรักษาจารีตประเพณีตามประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีบอยสาংลอง (บวชสามเณร) หรือประเพณีจองพารา ซึ่งความเชื่อแบบผีและแบบพุทธสามารถผสมกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี และมีการปฏิบัติร่วมกันมาโดยตลอด

ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ หอเจ้าเมือง วัด สะพานไม้ไผ่โขงสู่การตั้งบ้านเรือน และการแต่งกาย จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยว พบว่า หอเจ้าเมืองมีลักษณะเป็นบ้านไม้ขนาดประมาณ 3x3 เมตร ยกพื้นสูง มีเสาสี่ต้น ปิดมิดชิดสามด้าน ยกเว้นด้านหน้ามุงด้วยกระเบื้อง มีรูปบูชา (ที่เป็นตัวแทนของผีเจ้าเมือง) และเครื่องเซ่นไหว้อยู่ภายในหอ ซึ่งผู้คนภายในชุมชนเวลาจะออกไปทำงาน หรือเดินทางไกล หรือเกิดเหตุการณ์ไม่ดีต่างๆ จะต้องมากราบไหว้ขอพรทุกครั้ง ส่วนวัดบ้านแพมบก เป็นวัดรูปแบบศิลปะไทใหญ่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศเมียนมา ซึ่งเป็นต้นตระกูลของชาวไทใหญ่ ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน มีบริเวณไม่ใหญ่มากนัก ประกอบด้วยศาลา 1 หลัง กุฏิสงฆ์

1 หลัง และพระอุโบสถ 1 หลัง ส่วนวัดพุทธอุทยานห้วยทรายคีรี ตั้งอยู่บนเนินเขา มีศาลา กุฏิสงฆ์จำนวนหนึ่ง มีผู้มาทำบุญและมาปฏิบัติธรรมทั้งที่เป็นประชาชนในหมู่บ้านและจากต่างจังหวัดโดยตลอด ซึ่งทางวัดและศรัทธาญาติโยมชาวแพมบกและคณะศรัทธาได้ร่วมกันสร้างสะพานไม้ไผ่กว้างประมาณ 1.5 เมตรทอดยาวจากหมู่บ้านเข้าไปยังวัดประมาณ 800 เมตร ถือเป็นสะพานไม้ไผ่ที่ยาวที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เรียกว่า สะพานไขกู่ไล่ (สะพานบุญ) ซึ่งชาวไทใหญ่โดยทั่วไปเชื่อว่า คติในการสร้างสะพานก็เพื่อจะนำชีวิตของผู้ที่ถวายขมไปสู่สรวงสวรรค์ในภพหน้า ส่วนบ้านเรือนของชาวไทใหญ่เรียกว่า เฮินไต มีการปลูกสร้างอย่างเรียบง่าย ใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง โดยเฉพาะไม้ไผ่ที่สามารถใช้สร้างบ้านได้เกือบทุกส่วน ตั้งแต่เสา คาน และฝาผนัง เป็นต้น นอกจากไม้ไผ่แล้ว ชาวไทใหญ่มักใช้ไม้สัก ไม้แดง เป็นต้น ในการก่อสร้าง หลังคาที่มุงด้วยใบตองตึงหรือหญ้าคา ซึ่งสามารถกันแดด ฝนได้ประมาณ 5-7 ปี ตัวเรือนส่วนมากจะยกพื้นสูง ด้านล่างสามารถเก็บพืชผลทางการเกษตรได้ ใช้ประโยชน์ได้ทุกพื้นที่ภายในตัวบ้านเรือน สะท้อนให้เห็นถึงความประหยัดและเรียบง่ายได้เป็นอย่างดี แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านแพมบกก็ปรับเปลี่ยนบ้านพักตามรูปแบบสมัยใหม่ โดยใช้อิฐและปูนในการก่อสร้างเพิ่มมากขึ้น สำหรับการแต่งกาย ชาวไทใหญ่มีชุดแต่งกายที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มตน เรียกว่า ชุดไต โดยมักแต่งในโอกาสสำคัญๆ หรือในการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น โดยปัจจุบันไม่นิยมแต่งในชีวิตประจำวันแต่อย่างใด

ภาพที่ 1 สะพานไม้ไผ่ไขกู่ไล่ (สะพานบุญ) และบ้านเฮินไตแบบโบราณ

ประเด็นการหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก พบว่า จากการสัมภาษณ์ การเสวนากลุ่มย่อย และการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มตัวแทนคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ได้แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของชาวแพมบก ดังนี้

1. การส่งเสริมอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ในทุกมิติ ผู้นำชุมชนประกาศให้กิจกรรมสำคัญของชาวบ้านแพมบกจะต้องเน้นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม มีการสืบทอดประเพณีที่บรรพบุรุษถ่ายทอดและส่งผ่าน

มาให้ทุกกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็น การเซ่นสรวงบูชาผีเจ้าเมือง การกราบไว้ผิบรรพบุรุษ การส่งเสริมสนับสนุน ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีปอยส่างลอง ประเพณีจองพารา ประเพณีปอย เหลินสิบเอ็ด ประเพณีตานข้าวยาฏู เป็นต้น โดยยึดถือตามประเพณี 12 เดือน ที่เรียกว่า “หยาสี่สิบสอง” การแต่งกายด้วยชุดไต การละเล่นแบบไต เช่น กิงกะหฺร่า เป็นต้น การใช้ภาษาไตในการพูดคุยในชีวิตประจำวัน เหล่านี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของชาวแพมบกที่จะรักษาและถ่ายทอดให้กับบุตรหลานสืบสานต่อไป

2. การสร้างจุดเช็คอินสะพานไม้ไผ่โขกู่ไล่ ประชาคมชาวแพมบกได้ร่วมกันปรับปรุงสะพานโขกู่ไล่ ที่ทอดยาวกว่า 800 เมตรไปยังพุทธอุทยานห้วยทรายคีรีให้มีความมั่นคงแข็งแรง สวยงาม และโดดเด่น มีการสร้างร้านอาหาร ร้านกาแฟและเครื่องดื่ม สำหรับบริการนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม ถือเป็นการสร้างจุดเช็คอินและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี จากเดิมที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินลัดเลาะเยี่ยมชมธรรมชาติ นาข้าว ผุงควาย ลานกิจกรรม ให้อาหารปลา และพักผ่อนหย่อนใจโดยไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในการขึ้นเดินบนสะพาน ประชาคมมีมติให้เก็บบัตรผ่าน ใบละ 30 บาท สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวไทย ได้มีการตั้งตู้รับบริจาคไว้ แล้วแต่จะบริจาคตามกำลังศรัทธา โดยได้เขียนข้อความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษแจ้งเหตุผลของการเก็บบัตรผ่านให้กับนักท่องเที่ยวได้รับทราบถึงการเก็บบัตร ก็เพื่อบำรุงรักษาสะพานไม้ไผ่ ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนไม้ไผ่ทุกสองปี และซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นอย่างดี มีรายได้เข้าชุมชนเพิ่มขึ้นร้อยละ 50 ถือเป็นการรายได้หลักนอกเหนือจากการทำอาชีพเกษตรกรรม สามารถนำเงินมาพัฒนาชุมชนและวัดได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันนี้สะพานโขกู่ไล่คือจุดเช็คอินที่สำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอบาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นแหล่งท่องเที่ยวห้ามพลาดสำหรับผู้คนที่มาเที่ยวอำเภอบาย นับเป็นความสำเร็จอย่างยิ่งของชุมชนบ้านแพมบก

3. การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน คณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมไต คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คณะกรรมการการให้บริการ กลุ่มโฮมสเตย์ คณะกรรมการสวัสดิการ คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสตรี เป็นต้น เพื่อให้เกิดการบริหารงานแบบกระจายและชัดเจน มีกลุ่มรับผิดชอบโดยตรง ไม่กระจุกอยู่ที่ผู้นำชุมชนเพียงคนเดียวหรือกลุ่มเดียวเท่านั้น และให้มีการประชุมกันเป็นประจำทุกเดือน เพื่อประเมินผลและขับเคลื่อนชุมชนให้เจริญก้าวหน้าในทุกมิติ นอกจากนี้ยังมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวบ้านแพมบกเกิดประสิทธิภาพและสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมของเครือข่ายพลังประชาสังคมทุกภาคส่วน และสามารถเป็นชุมชนจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2 ร้านกาแฟและเครื่องดื่ม และร้านอาหารสำหรับบริการนักท่องเที่ยวบนสะพานไขกู่ไผ่

ภาพที่ 3 การเสวนากลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาสังคม

5. อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ หมู่บ้านแพมบก อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยในประเด็นวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก พบว่า ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนแพมบก แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต แนวคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทใหญ่ บ้านแพมบกที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือ การมีรูปแบบชีวิตที่เรียบง่าย อาศัยอยู่ตามเชิงเขา ใกล้แหล่งน้ำ ทำอาชีพเกษตรกรรม มีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีเจ้าเมือง ผีบรรพบุรุษ มีการก่อตั้งหอเจ้า

เมือง และทำพิธีเช่นสรงบูชาเป็นประจำทุกปี และมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีวัดประจำหมู่บ้าน 2 วัด คือวัดบ้านแพมบก (วัดบ้าน) กับวัดพุทธอุทยานห้วยคายคีรี (วัดป่า) ชาวแพมบกเข้าวัดทำบุญตักบาตร และจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีปอยส่างลอง (บวชสามเณร) หรือประเพณีจองพารา เป็นต้น และ 2) ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ หอเจ้าเมือง วัด สะพานไม้ไผ่ไขกู่ไล่ การตั้งบ้านเรือน และการแต่งกาย ซึ่งชาวไทใหญ่ได้รับเอาวัฒนธรรมไทมมาจากประเทศเมียนมา มีหอเจ้าเมืองยกพื้นสูง มีรูปปั้นและเครื่องเซ่นไหว้อยู่ภายในหอ และมีวัดเป็นศิลปะแบบไต เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทใหญ่ ชุมชนได้ร่วมกันสร้างสะพานไม้ไผ่ไขกู่ไล่ (สะพานบุญ) ยาวกว่า 800 เมตรจากปากทางหมู่บ้านเข้าไปยังวัดพุทธอุทยานห้วยคายคีรี เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเพื่อเป็นทางขึ้นสู่สวรรค์ของผู้ที่วายชนม์ นอกจากนี้ชาวไทใหญ่บ้านแพมบกยังรักษารูปแบบการสร้างบ้านทรงไตเอาไว้ ถึงแม้ในปัจจุบันจะก่อสร้างตามแบบสมัยใหม่ แต่ก็มีบางคนยังรักษากันแบบไตเอาไว้และมีวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยชุดไตในเทศกาลหรือประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญๆ มาโดยตลอด สอดคล้องกับงานวิจัยของวรเมธ ยอดบุน (2548) เรื่องอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: ศึกษากรณี หมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า บ้านรวมมิตรประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นกะเหรี่ยง อาข่า ม้ง ลีซู แต่ละกลุ่มก็มีอัตลักษณ์ดั้งเดิมเป็นของตัวเองที่ได้รับมาจากการอบรมสั่งสอนของครอบครัวตั้งแต่แรกเกิด เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์หลายๆ อย่างของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นภาษาการแต่งกาย ค่านิยม อาชีพ เป็นต้น กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อให้เข้ากับบริบทการท่องเที่ยวและบริบทอื่นๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชน แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็คือสำนึกของความเป็นชาติพันธุ์ที่ยังฝังอยู่ในจิตใต้สำนึก ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหนของมุมโลก และเมื่อได้มีการติดต่อและมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลากหลายกลุ่ม ด้านหนึ่งมีผลทำให้อัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชัดเจนมากขึ้น ในแง่ของการแบ่งแยกว่าใครเป็นกะเหรี่ยง ใครเป็นอาข่า ใครเป็นม้ง อีกด้านหนึ่งก็มีผลให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ด้วย

สำหรับประเด็นการหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่บ้านแพมบก พบว่า ได้แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของพลังประชาสังคม 3 ด้าน คือ 1) ส่งเสริมอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ในทุกมิติ โดยการเน้นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม มีการสืบทอดประเพณีตามความเชื่อดั้งเดิม เช่น การเช่นสรงบูชาเจ้าเมือง การกราบไว้ผิบรรพบุรุษ เป็นต้น มีการส่งเสริมประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีปอยส่างลอง ประเพณีจองพารา เป็นต้น โดยยึดถือตามประเพณี 12 เดือน ที่เรียกว่า “หยาสีสิบสอง” มีการแต่งกายด้วยชุดไต การละเล่นแบบไต และถ่ายทอดอัตลักษณ์ด้านต่างๆ ให้กับบุตรหลานสืบทอดต่อไป 2) สร้างจุดเช็กอิน

สะพานไม้ไผ่ไขว้ไล่ ประชาคมชาวแพมบกได้ร่วมกันปรับปรุงสะพานไขว้ไล่สำหรับเป็นจุดเช็คอิน สร้างร้านอาหาร ร้านกาแฟและเครื่องดื่มไว้บริการนักท่องเที่ยว เก็บบัตรผ่านราคาใบละ 30 บาทสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และตั้งตู้รับบริจาคสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยได้เขียนป้ายชี้แจงเหตุผลของการเก็บบัตรผ่านให้กับนักท่องเที่ยวได้รับทราบ มีรายได้เข้าสู่ชุมชนเพิ่มขึ้นร้อยละ 50 ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของชุมชนนอกเหนือจากการทำอาชีพเกษตรกรรม และ 3) จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน คณะกรรมการสืบสานวัฒนธรรมไต คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คณะกรรมการการให้บริการกลุ่มโฮมสเตย์ คณะกรรมการสวัสดิการ คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสตรี เพื่อให้เกิดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจน เกิดการบริหารชุมชนแบบกระจายอำนาจ และมีการประสานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เด่นชัดเป็นรูปธรรม ไม่ใช่กระจุกอยู่กับผู้นำเพียงเท่านั้น ทำให้เกิดพลังเครือข่ายประชาสังคมทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยวบ้านแพมบกให้เจริญก้าวหน้าและยั่งยืนสืบไป สอดคล้องกับงานวิจัยของสัญญา สะสอง และชุดิมนต์ สะสอง เรื่อง การจัดการชุมชนด้วยมิติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ละว้าในจังหวัดแม่ฮ่องสอนพบว่า ชาติพันธุ์ละว้า มีทรัพยากรทางธรรมชาติและพืชพรรณไม้มีค่าชนิดที่อุดมสมบูรณ์ ท่องเที่ยวได้ทั้ง 3 ฤดู มีวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งด้าน 1) ความเชื่อ ชุมชนมีความเชื่อเรื่องผี มีการตั้งหอผี หรือ “เญ่ยะยู” ทุกชุมชน และมีความเชื่อทางศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ 2) ประเพณี พิธีกรรม มีพิธีเลี้ยงผี โดยผู้ทำพิธี เรียกว่า “สะมัง” จะเชิญผีมากินเครื่องเซ่นไหว้ เช่น ไก่ หมู เป็นต้น มีประเพณีแต่งงานที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะ คือการฉุดหญิงสาวจากบิดามารดาแล้วค่อยมาขอมาในภายหลัง 3) การแต่งกาย ผู้ชายสวมชุดสีขาว ไม่ประดับตกแต่งเครื่องประดับ ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อสีขาว นุ่งผ้าซิ่น และประดับตกแต่งด้วยสร้อยคอลูกปัดหลากสีและสร้อยข้อมือ 4) ภาษา มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นภาษาในตระกูลปะหล่อง มีการพูดคุยสื่อสารมาอย่างต่อเนื่อง และมีความเจริญทางภาษา สืบทอดผ่านวรรณกรรมต่างๆ 5) ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีความโดดเด่น เช่น เครื่องเงินบ้านละอูบ ผ้าฝ้ายทอมือ บ้านดง กาแฟบ้านดง สร้อยลูกปัดหลากสีบ้านป่าแป๋ เป็นต้น ชุมชนมีแผนปฏิบัติการร่วมกันในการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยง 3 ชุมชน มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชื่อมโยงกันทั้ง 3 ชุมชน

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเชื่อมโยงทุกอำเภอและบริหารจัดการชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลักษณะเครือข่ายประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง โดยประสานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในจังหวัดให้เข้ามาร่วมวางแผน

ขับเคลื่อนให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดความยั่งยืนในทุกมิติ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรจัดทำวิจัยเพื่อสร้างชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสร้างเครือข่ายขยายผลสู่ชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ ที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นไปตามมาตรฐานและได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

- ชุมพล รอดแจ่ม. (2555). *เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี*. ทุสันทน์สนธิวิทยาลัราชพฤษ.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2550). *การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ดีไซน์.
- วรเมธ ยอดบุน. (2548). *อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว: ศึกษากรณี หมู่บ้านรวมมิตร อำเภอมืองจังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สะสอง และชุตินันต์ สะสอง. (2561). *การจัดการชุมชนด้วยมิติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าในจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 6 คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- Mowforth and Munt. (2003). *Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World*. (second edition 2). Routledge Taylor & Francis Group.